

Vapaan sivistystyön avoin tutkimustyöpaja

Torstaina 24.8.2017 Mikkelissä

14.00 – 14.40	Leea Keto Järvilakeuden kansalaisopisto	Etnografia tutkimusmenetelmänä kansalaisopiston sosiaalista pääomaa kehittävien hankkeiden tutkimuksessa
14.40 – 15.20	Paula Kuusipalo & Jaako Hyytiä Tampereen yliopisto	Tiedonkeruun traditiot ja osallistuminen vapaan sivistystyön opintoihin Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa
	kahvitauko	
15.40 – 16.20	Matti Mäki Etelä-Pohjanmaan korkeakoulu yhdistys ry/Tampereen yliopisto	Vapaan sivistystyön pitkät kaaret – kolme ekspansiota ja rakenteellinen kehittäminen
16.20 – 17.00	Jyri Manninen Itä-Suomen yliopisto	1: Onko vapaa sivistystyö kadottanut sivistystehtävänsä? 2: Kansalaisopiston tuottamat sivistyshyödyt ja sosiaalinen tuottavuus kuntakontekstissa (KOL-kastun ja käynnistyvän KASTU-tutkimushankkeen lyhyt esittely)

Esitysaikaa on max 30 minuuttia, minkä päälle on max 10 minuutin keskustelu

Leea Keto:

Etnografia tutkimusmenetelmänä kansalaisopiston sosiaalista pääomaa kehittävien hankkeiden tutkimuksessa

Tarkastelen etnografista tutkimusmenetelmää ja sen käyttökelpoisuutta Järvilakeuden kansalaisopiston kolmen yhteisöllisen kehittämishankkeen analysoimisessa. Tutkimusta taustoittaa sosiaalisen pääoman teoria. Etnografialle ei ole olemassa yhtä yhteistä määritelmää. Sen epistemologinen perusta on kuitenkin hermeneutiikassa, jolloin tutkimusprosessi on itseään korjaava prosessi. Etnografia ymmärretään koko tutkimusprosessia ohjaavana ja määrittävänä tutkimusotteena, joka perustuu empiriaan. Tavoitteena on tehdä näkyväksi monitahoisia kulttuurisia ilmiöitä ja prosesseja sekä niiden merkityksiä yhteisöille ja yksilöille. Syntyvät tulkinntatkin ovat näin ollen aina kulttuurisidonnaisia. Prosessin kulkuun ja lopputulokseen vaikuttavat sekä kentältä kerättävät aineistot että tutkittavien kanssa syntyvä vuorovaikutus. Etnografiaan kuuluu aina ennakoimattomuus ja yllätyksellisyys. Tutkijan merkitys kysymysten esittäjänä on tärkeä. Hän määrittelee myös kentän ja tutkimusvälineet sekä tekee tulkinntat. Koska tutkimusprosessiin sisältyy kiinteästi tutkijan subjektiivisuus, myös refleksiivisyyden ja eettisyyden merkitys korostuu. Keskeinen tavoite tutkimusraportin kirjoittamisessa onkin tehdä näkyväksi ja tieteellisesti arvioitaviksi tutkijan tekemät valinnat. Subjektiivisuus on kuitenkin etnografisen tutkimuksen keskeinen ulottuvuus ja vahvuus. Vaikka myös tutkimustavat pyritään sitouttamaan tutkimusprosessin eri vaiheisiin, on tutkija kuitenkin aina tutkimusprojektin suunnittelija ja hallinnoija. Tutkimusprosessiin liittyy kolme ulottuvuutta: Tutkimus ja aineiston keruu

tapahtuvat kentällä, tutkimus perustuu vuorovaikutukseen ja tutkimus tuottaa myös itse todellisuutta ja vaikuttaa ympäristöönsä. Kenttätöön kautta saatava aineisto voi olla hyvin monen tyyppistä: aineisto voi sisältää esimerkiksi haastatteluja, asiakirjoja, henkilökohtaisia dokumentteja, videoita ja valokuvia. Etnografisessa tutkimuksessa keskeinen aineisto on kuitenkin usein haastattelu- ja havainnointiaineistoa. Valitut aineiston keruumenetelmät ja -välineet tuottavat myös erilaisia tulkintamahdollisuuksia. Etnografia ei kuitenkaan edes pyri antamaan kaiken tyhjentävää taikka muut vaihtoehdot pois sulkevaa vastausta tutkimuskysymyksiin. Vaillinaisuus ja tiedon sirpaleisuus suhteessa elettyyn reaalityodellisuuteen on tutkimusotetta määrittävä lähtökohta ja myös keskeinen epistemologinen kysymys.

Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E., Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, 7-31. Ethnos-toimite 17. Helsinki: Ethnos ry.

Paula Kuusipalo & Jaakko Hyytiä:

Tiedonkeruun traditiot ja osallistuminen vapaan sivistystyön opintoihin Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa

Osana Euroopan Unionin laajuista tutkimushanketta selvitimme, miten tietoa aikuiskoulutuksesta ja haavoittuvassa asemassa olevista nuorista kerätään EU:n jäsenmaissa. Tarkoituksena oli selvittää, mitä ja miten tietoa on saatavissa ja mistä lähteistä tieto on peräisin. Tuomme esiin selvitystyön tuloksia Suomen, Ruotsin ja Tanskan osalta. Tutkimushankkeen yleinen kysymyksenasettelu koskee aikuiskoulutuksen kykyä tavoittaa kaikkein heikoimmassa asemassa olevia nuoria aktiivista kansalaisuutta ja yhteiskunnallista osallisuutta vahvistavien opintojen pariin. Tässä esiteltävän osatutkimuksen tarkoitus oli selvittää (1) mitä ja miten tietoa on käytettävissä päätöksenteon tarpeisiin. Yhtenä tavoitteena on ollut selvittää aikuiskoulutuksen epätasaisen jakaantumisen ongelman ja tiedonkeruun mekanismien ja traditioiden kytköksiä. Selvitimme tutkimustiedon ja kansallisten tilastojen pohjalta mitä ja miten tietoa 16-30-vuotiaista, heidän elämäntilanteestaan ja osallistumisesta aikuiskoulutukseen on saatavilla. Tässä paperissa keskitymme esittelemään tuloksia erityisesti vapaan sivistystyön osalta. Kaikissa kolmessa maassa tietoa väestöstä ja koulutuksesta on ns. rekisteritietoa. Julkisin varoin rahoitetusta toiminnasta kootaan toiminnan järjestäjien ja hallinnon toimimista tietoa, jonka yksi tarkoitus on varmentaa, että toimintaan osoitettu rahoitus on käytetty oletettuun tarkoitukseen. Esimerkiksi koulutuksen järjestäjät on lailla veloitettu raportoimaan toiminnastaan rahoituksen myöntäjän edellyttämällä tavalla. Henkilöitä koskevaa rekisteritietoa voidaan tutkimustarkoituksessa yhdistää henkilötunnuksen avulla eri hallinnonalan rekistereistä ja hyödyntää esimerkiksi koulutuksen vaikuttavuuden arviointiin. Yhtenä hankkeen tavoitteena on ollut tutkia, miten rekisteritietoa hyödyntämällä saataisiin tietoa haavoittuvassa asemassa olevien nuorten koulutukseen osallistumisesta. Tätä tarkoitusta varten hankimme tutkimusluvut usean eri rekisterinpitäjän ja tilastokeskuksen aineistoihin, jotka sisältävät tietoa mm. työmarkkinatuen ja toimeentulotuen saajista, pitkäaikaissairaudesta tai vamman vuoksi tukea tarvitsevista, rikoksentehtäjästä jne. Tietoa koulutukseen osallistumisesta saatiin työ- ja elinkeinoministeriön sekä tilastokeskuksen aineistoista. Tilastokeskus poisti aineistoista tunnistetiedot ja korvasi henkilötunnukset pseudotunnisteella, jonka avulla erilaisia tietoja koskien henkilön tuen tarvetta tai elämäntilannetta voidaan yhdistää taustamuuttujiin ja tietoon koulutukseen osallistumisesta. Ruotsissa tiedot väestön koulutukseen osallistumisesta ovat avoimesti saatavilla kansallisen tilastokeskuksen kotisivulla (www.scb.se). Eri hallinnonaloja koskevat tiedot on koottu taulukoihin, joista esimerkiksi tieto eri-ikäisten koulutukseen osallistumisesta on helposti saatavissa. Vapaan sivistystyön rahoituksen allokointi ja tiedonkeruun tehtävä on kansanopistojen ja opintokeskusten osalta ulkoistettu Folkbildningsrådet:lle (www.folkbildningsradet.se). Folkbildningsrådet tuottaa tietoa vapaan sivistystyön osallistujista ja raportoi vuosittain hallitukselle osallistujien profiilit yksityiskohtaisesti. Myös Tanskassa tietoa aikuiskoulutukseen osallistumisesta kootaan systemaattisesti ja eri koulutuksenjärjestäjien tiedot kootaan ja julkistetaan kansallisen tilastokeskuksen toi-

mesta (www.dst.dk). Suomen osalta henkilö pohjaista tietoa osallistumisesta on saatavissa tutkintoon johdettavasta ja työvoimakoulutuksesta. Työ- ja elinkeinohallinnon asiakasrekisteriin pohjautuvat taulukot sisältävät työnhakijoihin ja työvoimahallinnon koulutuksiin liittyvää tietoa (<http://www2.toimialaonline.fi/>). Opetushallinnon ylläpitämä virtuaalinen tietopankki Vipunen sisältää tietoa koulutuksesta, väestön koulutustasosta ja koulutukseen osallistumisesta (<https://vipunen.fi/fi-fi>). Toisin kuin Ruotsissa ja Tanskassa, vapaan sivistystyön osallistujista ei kerätä henkilötietoja. Koulutuksen lainsäädäntö määrittää aikuiskoulutuksen tarkoituksen ns. tarkoituspöytäkirjassa. Vapaan sivistystyön tarkoitus on yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukevan koulutuksen järjestäminen. Oppilaitoksen koulutustehtävä ja koulutuksen järjestämiseen liittyvät ehdot määrittää opetusministeriön myöntämässä järjestäjäkohtaisessa luvassa. Tehtävän toteutumisen arviointi on kuitenkin vaikeaa, koska henkilötason tietoa oppilaitosten opiskelijoista ei ole saatavissa. Tiedonkeruun ongelmia selvittäneen työryhmän (OKM, 2011) tavoitteena oli tiedonkeruun kehittäminen. Työryhmäraportissa vapaan sivistystyön toimijat esittivät henkilö pohjaiseen tiedonkeruuseen liittyen eräviä kantoja vetoamalla tiedon arkaluonteisuuteen. Työryhmän suositus siirtymisestä henkilö pohjaiseen tiedonkeruuseen ei toteutunut. Toteutetun tutkimuksen valossa kysymme, onko suomalaisen vapaaseen sivistystyöhön osallistuminen niin arkaluonteista, suhteutettuna vaikka toimeentulotuen saajien ja rikosseuraamuslaitoksen asiakkaiden tietoihin, ettei sitä voitaisi hallinnon ja tutkimuksen tarkoituksiin kerätä.

Matti Mäki:

Vapaan sivistystyön pitkät kaaret - kolme ekspansiota ja rakenteellinen kehittäminen

Esitykseni on luku valmisteilla olevaan väitöskirjaan työnimeltään Vapaan sivistystyön oppilaitosten tehtäväkuva ylläpitämislupahakemusten perusteella. Tampereen yliopisto, johtamiskorkeakoulu. Väitöstutkimuksen tavoitteena on selvittää vapaan sivistystyön oppilaitosten (kansalaisopistot, kansanopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot ja liikunnan koulutuskeskukset, yhteensä 307 kpl vuonna 2012) tehtävää ja roolia niiden ylläpitämislupahakemusten kautta. Tutkimus on tyypiltään totaalitytö tutkimus. Oppilaitosten roolia aikuiskoulutusjärjestelmässä selvitetään vapaan sivistystyön oppilaitosten (myöh. vst-oppilaitokset) ylläpitäjien ylläpitämislupansa uusimista varten vuosina 2012 ja 2013 tekemien ylläpitämislupahakemusten sisällön erittelyn ja sisällönanalyysin sekä vapaaseen sivistystyöhön kohdistuneen tutkimuskirjallisuuden hermeneuttisen kirjallisuusanalyysin avulla. Yhteiskunnallista muutosta ja sen seurauksia selitetään hallinnon teorioihin kuuluvan hallinnan teorian (governance) avulla tukeutuen erityisesti aluetieteelliseen ja sosiologiseen ajatteluun teorian taustalla. Resurssiriippuvuusteoria on tutkimuksen ns. tutkimusteoria. Tavoitteena on selvittää erityisesti sitä, missä määrin näiden pääosin valtionapuvarojen toimivien oppilaitosten tehtäväkuva voidaan nähdä heijastumia uusliberalistisesta ajattelusta ja tämän välittymisestä näihin ylläpitämislupahakemusten sisältöön. Erityistä huomiota kiinnitetään kussakin ylläpitämislupahakemuksessa esitettyyn koulutustehtävään ja sen taustalle hahmoteltuun oppilaitoksen sivistystarpeen määrittelyyn. Tutkimuksen esioletuksena on, että erilaisia resurssiriippuvuuksia ja resurssijännitteitä on olemassa ja ne ovat vaikuttaneet vst-oppilaitosten tämänhetkisen tehtäväkuvan sisältöön ja sen muotoutumiseen. Tutkimusesitykseni Vapaan sivistystyön avoimeen tutkimustyöpajaan 24. 25.8.2017 Mikkeliissä Vapaan sivistystyön pitkät kaaret kolme ekspansiota ja rakenteellinen kehittäminen rakentuu seuraavan rungon pohjalle. Esitykseni on kirjallisuuskatsaus ja se tukeutuu ns. pitkän historian (esim. Saari 2006, Historiallinen käänne) ajatukseen yli 20 -vuotta pitkien muutosten prosessien kuvaamisesta. Vapaan sivistystyön pitkää kaarta tai pitkää historiaa voidaan vst-oppilaitosten näkökulmasta hahmottaa kahden kehyksen kautta. Ensimmäisen vst-oppilaitosten toimintaympäristön muutosta kuvaavan pitkän kehyksen muodostavat termit: kansanvalistus, kansansivistys, vapaa kansansivistystyö, aikuiskoulutus, aikuiskasvatus ja vapaa sivistystyö. Tämä kaari kuvaa koko vst-oppilaitosten yli 100-vuotiaista historiaa. Toisen muutoskehyksen pitkän kaaren keskeisiä kuvaajia puolestaan ovat ammatillinen aikuiskoulutus ja koulutuksen yhteiskunnallisen roolin muutos.

Tämä kaari kuvaa kahta jälkimmäistä ekspansiota ja siirtymää rakenteellisen kehittämisen aikaan. Vapaan sivistystyön oppilaitosten toiminnan muuntumista, pitkää kaarta, voidaan jäsentää tarkemmin kolmen toisen toistaan seuraavan expansion kautta. Ensimmäinen ekspansio on kansanopistojen ja kansalais- ja työväenopistojen perustamisen kausi 1900-luvun vaihteesta toiseen maailmansotaan. Sen voidaan tietyllä tavalla sanoa saavuttaneen kulminaatiopisteensä Castrenin yhden miehen komitean työssä, kun jatkuva valtionapu vapaalle sivistystyölle varmistui 1920-luvun lopulla. Toisen expansion aikana sodan jälkeen perustettiin erityisesti kansalais- ja työväenopistoja maaseudulle, urheiluopistoja, kesäyliopistoja ja vielä 1970-luvulla opintokeskuksia. Tämän kauden keskeiset tapahtumat olivat aikuiskoulutuskomitean työ 1970-luvulla ja ammatillisen aikuiskoulutuksen nousu aikuiskoulutuksen keskiöön. Kolmas expansio voidaan nähdä tapahtuneen kun kaikki vst-oppilaitosmuodot koottiin saman lainsäädännön alle vuonna 1998. Näin syntyi hallinnollisesti ja lainsäädäntöteknisesti vapaa sivistystyö. Huomionarvoista on, että tätä aikaisemmin kesäyliopistot ja liikunnan koulutuskeskukset eivät edustaneet määrittelyllisesti vapaata sivistystyötä. Kesäyliopistot olivat käytännössä yliopistojen kolmas lukukausi ja urheiluopistot toimivat urheiluseurojen toiminnan tukena. Kolmannen expansion jälkeen on siirrytty ekspansioiden kaudesta rakenteelliseen kehittämiseen, joka on jatkunut käytännössä koko ajan yhteisen lainsäädännön ja oppilaitosmuotojen yhteen kokoamisen jälkeen vuodesta 1999 alkaen eri muodoissa aina nykypäivään asti. Rakenteellista kehittymistä viime vuosina on vauhdittanut suomalaisen kuntarakenteen tiivistyminen. Seutuopistoja on syntynyt erityisesti kuntaliitosten seurauksena. Muutoksia on tapahtunut viime vuosina myös kansanopistokentässä. Viimeaikaiset rakenteelliset muutokset ovat olleet oppilaitosten ylläpitäjä-rakenteen yhdistymistä ja muuntumista erityisesti taloudellisten tekijöiden vaikutuksesta. Jatkuuko rakenteellinen muutos ja eriytykö vai yhdentyykö vst-oppilaitoskenttä tulevina vuosina?

Jyri Manninen:

Onko vapaa sivistystyö kadottanut sivistystehtävänsä?

Esityksessä kuvataan, minkätyyppisiä ei-ammattillisia kursseja aikuiset (n = 8646, yhteensä 14.063 kurssia) kymmenessä eri maassa opiskelevat (Manninen 2017b). Aineistosta on tehty erillinen analyysi suomalaisvastaajien (n = 1242) yhteensä 2.330 kurssista, joita he olivat opiskelleet erilaisissa vapaan sivistystyön oppilaitoksissa (Manninen 2017a). Kurssit on teemoiteltu neljään päätyyppiin, ja analyysissa näitä vertaillaan Piconin (1991) kolmeen aikuiskoulutuksen tavoitetta kuvaavaan poliittiseen optioon (nykyisen yhteiskunnan säilyttäminen ja ylläpito, yhteiskunnan kehittäminen tai yhteiskunnan muuttaminen). Tuloksia peilataan kansalais- ja työväenopistojen alkuperäiseen tehtävään: vapaan sivistystyön synty oli osa sivistyneistön käynnistämää rahvaan (työväestö, maanviljelijät) laajaa kasvatus- ja sivistämisprojektia ja itsenäisen kansakunnan rakentamista, jossa tavoitteena oli rahvaan kasvattaminen kansaksi. Taustalla oli sivistyneistön huoli kansakunnasta, yhteiskuntarauhasta sekä rahvaan koulutusmahdollisuuksista ja käyttäytymisestä. Nykyään sivistystyötä leimaa markkinaperustaisuus, parlamantaarinen ohjaus, osallistumisen kasautuminen, tarjonnan kapeutuminen ja alkuperäisten arvojen rapautuminen. Vaikka koulutuspolitiikassa yritetään hieman taas painottaa "vanhaa kansalaiskasvatuksen" tehtävää, käytännössä tulosten mukaan vain 6% kansalaisopistojen kursseista liittyy tähän, sen sijaan 91% on liberal arts -tyyppisiä harrastusopintoja, jotka eivät täysin palvele kaikkia laissa mainittuja tavoitteita. Vapaa sivistystyö tuottaa kyllä merkittäviä hyötyjä, mutta ne ovat pääosin yksilön sopeutumista ja yhteiskunnan toimivuutta tukevia (onnellisuus, hyvinvointi, työssä jaksaminen, sosiaalinen pääoma) – opiskelu pitää siis jo ennestään hyväosaiset osallistujat tyytyväisinä ja työllistettävänä, mutta voisiko opistoilla olla joku toinenkin rooli?

Manninen, J. (2017a). Non-formal non-vocational adult education in Europe – is it popular, liberal, civic... or? Paper for 7th Nordic Conference on Adult Education and Learning, Jönköping, 3-5 May 2017.

Manninen, J. (2017b). Empirical and genealogical analysis of non-vocational adult education in Europe. *International Review of Education*, 63(3), 319-340. DOI 10.1007/s11159-017-9638-1.

Picon, C. (1991). Adult education and popular education in the context of state and NGOs. *Convergence*, 24(1/2).

Jyri Manninen:

Kansalaisopiston tuottamat sivistyshyödyt ja sosiaalinen tuottavuus kuntakontekstissa (KASTU ja KOL-kastu)

Kansalaisopiston tuottamat sivistyshyödyt ja sosiaalinen tuottavuus kuntakontekstissa (KASTU) – tutkimushanke käynnistyy syyskuussa 2017 Kunnallisan kehittämissäätiön rahoituksella. Sen rinnalla on käynnissä samaan aiheeseen liittyvä, laadullista aineistoa enemmän hyödyntävä tutkimushanke (KOL-kastu) Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella. Tutkimukset toteutetaan yhteistyössä Kansalaisopistojen liiton kanssa, ja ne ovat jatkoa aikaisemmalle esitutkimukselle, jossa arvioitiin kansalaisopistojen taloudellisesta tuottavuutta (Manninen 2016). Uusissa hankkeissa on tavoitteena syventää empiiristä aineistoa ja arvioida sen avulla, miten paljon aikuisopiskelun tuottamat hyödyt saavat aikaan myös taloudellisia, rahassa mitattavissa olevia vaikutuksia. Laadullista aineistoa kerätään kolmen kansalais- ja työväenopiston opiskelijoilta, laajempi seuranta-aineiston keruu toteutetaan yhden tapausopiston (Joensuun seudun kansalaisopisto) ja sen sijaintikunnan (Joensuu) kontekstissa. Tavoitteena on arvioida (1) kansalaisopisto-opiskelun osallistujille ja yhteiskunnalle tuottamia laajempia hyötyjä ja (2) näiden aikaansaamien vaikutusten taloudellisia vaikutuksia kuntalaisille ja kunnalle hyödyntäen investoinnin sosiaalinen tuottavuus –analyysia (Social return of investment, SROI). Aikuisopiskelun ja etenkin kansalaisopistojen sosiaalista tuottavuutta ei ole aikaisemmin tutkittu tästä näkökulmasta. KASTU-hankeessa kyseessä on seuranta tutkimusasetelmaan pohjautuva monimenetelmällinen tapaustutkimus, jossa kansalaisopiston tuottamia hyötyjä ja sosiaalista tuottavuutta arvioidaan yhden tapausopiston avulla, mutta tulokset ovat yleistettävissä koko opisto- ja kuntakenttään. Tutkimus tuottaa uutta tietoa sivistystointia ja kuntalaisten hyvinvointia koskevan kunnallisen päätöksenteon ja keskustelun pohjaksi, avaamalla mm. niitä mekanismeja joilla kansalaisopisto-opiskelu voisi tukea esimerkiksi osallistujien työllistymisvalmiuksia ja hyvinvointia, ja sitä kautta tasapainottaa myös kuntataloutta.

Manninen, J. (2016). Suomi nousuun sivistystyöllä? Kansalaisopisto-opiskelun tuottamien hyötyjen taloudellinen merkitys. Kansalaisopistojen liiton julkaisu 2. Helsinki: Kansalaisopistojen liitto KOL. www.kansalaisopistojenliitto.fi/wp-content/uploads/2016/02/2015_kansalaisopisto-opiskelun_hyodyt.pdf